

Maróti Andor

A súlypontváltás esélye a felnőttek képzésében

Megdönthetetlennek látszik ma nálunk a munkaerő-piaci szükségleteknek megfelelő gyakorlat túlsúlya a felnőttek képzésében. Hihető, hogy ésszerű a gazdaság kiszolgálása a képzés különböző szintjein. A szakképzetlenek tanításától kezdve a szakmunkások és felsőfokon végzettek továbbképzésén át a menedzserek és vállalkozók tudásának korszerűsítéséig. Más kérdés, hogy a személyes igények nincsenek mindig összhangban ezzel. A szakképzetlenek többsége felnőtt korában már nem vállalkozik tanulásra, és ha munkát keres, pusztán a testi erejét kívánó alkalmakat vállalja. A motivációjuk tehát nagyon gyenge, az esetek többségében teljesen hiányzik. Nem hiszik, hogy érdemes a tanulásba energiát fektetni, már csak azért sem, mert szakképzett munkásként sem sokkal jobb az elhelyezkedési és kereseti lehetőségük. Ennek következtében paradox helyzet alakul ki: mennél képzetlenebb valaki, annál kevésbé érdekli a felnőttkori tanulás, és mennél képzetlenebb, annál inkább érzi ennek a szükségét.¹ Nő tehát a távolság a képzettek és a képzetlenek között, ami az életszínvonalban is fokozódó szintkülönbséget jelent. Mondanunk sem kell, ennek társadalmi vetülete is van. A közéleti tájékozottság arányos lesz a munkához kapcsolódó képzettségben mutatkozó szintkülönbséggel. Demokráciáról beszélni aligha lehet olyan rétegeknél, ahol nincs politikai tájékozottság és a közéletben való aktív részvételhez szükséges tudás és készség is hiányzik. Ilyen emberek közt általános lesz a közélet iránti közöny vagy az előítéletes gondolkodás. A demokrácia szempontjából egyik sem jó, mindkettő rontja a demokratikus viszonyok fennmaradásának és fejlődésének esélyeit.

Kérdés tehát, miért hanyagolja el ma nálunk a felnőttképzés az állampolgári szint emelését? Azzal nem mentheti magát, hogy ezt az iskolai oktatás a fiatalok közt már megtette, a felnőttek ilyen irányú tanítására tehát nincs szükség. Azzal sem érvelhet, hogy a demokráciát a gyakorlatban kell elsajátítani, a hozzá szükséges tudást nem ismeretek adásával lehet megszerezni. Elismerhető ugyan ennek az érvelésnek a részleges igazsága. Bármilyen okos dolgokat mond is valaki a demokráciáról, abból még nem lesz demokratikus közélet. Annak előbb a gyakorlati hasznát is fel kell ismerni, hogy az emberek megkedveljék és ragaszkodjanak hozzá. Látszólag a felnőttképzés nem sokat tehet ezért. Valójában még sincs így. Ha meggondoljuk, milyen formai keretekben tanítja a felnőttképzés az embereket, elismerhetjük, az többnyire nem demokratikus. Kiáll egy előadó, és ismerteti a maga tudását. Bármilyen érdekesen és érthetően beszél, kiváltságos helyzetben van, hiszen azoknak, akiket tanít, figyelniük és hallgatniuk kell őt. Nem mondhatják meg, miről

¹ Ez a jelenség nem mai keletű. Heller Ágnes írja „A társadalomtudományok hermeneutikája” című tanulmányában: „Szókratész óta tudjuk, hogy minél magasabb a megértés szintje, annál inkább kínozza az embert annak hiánya. A megértett mögött mindig ott van a rejtély, a kérdőjel, a homályosság, a vonzás és taszítás bejáratlan területe”. (Heller, 1997:54)

szeretnének valamit hallani, a helyzetük alárendelt marad. Az előadó azzal sem törődik, hogy mi az az alap, amellyel a hallgatói követik őt. Azok kérdezhetnek ugyan, de hogy az előadás után végül is mit visznek magukkal szerzett tudásként, azt nagymértékben a tanártól kapott ismeretek határozzák meg. Annak legfeljebb a szelektálása, vagy átértelmezése történhet meg, a hallgatókat érintő problémák figyelmen kívül maradnak. És mellékesnek látszik az is, hogy ki hogyan tudja a magával hozott tapasztalatokat és ismereteket összekötni az új információkkal.

Sokan hiszik, hogy a tanításnak és a tanulásnak ez a normális módja. Aki tud valamit, az tanítja, aki azt nem ismeri, átveszi tőle. Azt, hogy mit kell megtanulni, minden esetben a tanár határozza meg, még akkor is, ha az, amit kínálni akar, távol van a tanulásba bevontak életétől. Lehetne ez másként? Valahogy úgy, hogy a tanuló ne maradjon alávetett helyzetben? A felnőttképzés módszertana már évtizedek óta igennel felel erre. A „résztevő-központúságról” magyarul is jelent meg már részletes ismertető tanulmány. (Maróti 1992:28-61, Maróti 2005:99-118) A felnőttképzéssel foglalkozók nagy többsége mégsem gondol arra, hogy azt a gyakorlatban is lehetne alkalmazni. Mi a lényege ennek? Elsősorban annak tudomásul vétele, hogy a tanuló ember tudata mindig tartalmaz olyasmit, ami kapcsolatba hozható a neki átadott új információkkal. Ez az előzmény vagy összhangban van azzal, ami újként kerül az illető tudomására, vagy nem. Az utóbbi esetben a gondolkodás ellenáll a kapott információknak, és nem hajlandó azokat befogadni. A tanulás tehát eredménytelen lesz. Ellenkező esetben viszont lehetőség van arra, hogy az új információ beépüljön a tanuló gondolkodásába, a tanulás eredményessé válik. A beépülés azonban nem egyszerűen emlékezeti elraktározása a szerzett információknak, mert ezeket könnyen elfelejti az ember. Csak annak van maradandósága, aminek van tapadási felülete a már meglévővel, az új tudattartalom tehát szerves kapcsolatba kerül a régivel, vele szerves egységet alkot. A tanulás ez esetben alkotó folyamat lesz a felismert összefüggések segítségével.

A tanítás problémája, hogy ez a folyamat mindegyik tanulónál más. Egyrészt az alapként aktivizált régi „tudás” mássága, másrészt az összekapcsolást segítő készségszint eltérése miatt. Ezért arra a következtetésre lehetne jutni, hogy a tanítás nem is szólhat bele abba, hogy mi történik a tanulók tudatában, az teljesen az ő magánügyük. Az andragógia elmélete azonban nem ért egyet ezzel. Amikor arra a következtetésre jut, hogy az ismereteket átadó tanári szerepet fel kell váltani az elsajátítást segítő (facilitátori) szereppel,² ezen azt érti, hogy közvetlenül kell hatni az információk feldolgozására; annak ellenére, hogy az tanulóként más. Ez csak úgy lehetséges, ha a tanulók aktivitása megnő, és párbeszéd alakul ki közöttük.³ Nemcsak a tanár-tanuló viszonylatában, hanem a tanulócsoporthoz tagjai között is, mégpedig úgy,

² Carl Rogers a „segítő kapcsolat” módszerét a pszichoterápiára vonatkoztatva dolgozta ki, majd ezt a felnőttoktatásra is alkalmazta a „Freedom to Learn for the 80's” művében. (Rogers 1983)

³ A párbeszéd módszerét már az ókori görög filozófusok is alkalmazták. Ezért is nevezték később „szókratészi” módszernek. Újabban a felnőttoktatás korszerűsítői ajánlják, elsősorban Martin Buber, Paulo Freire és Carl Rogers. A magyar szakirodalomban Karácsony Sándor emelte ki a jelentőségét a „Felnöttek nevelése” c. tanulmányában az Új Szántás című folyóirat 1948. 3-10. számaiban.

hogyan annak a tanár is részese legyen.⁴ A tanár ebben a viszonylatban feladja tehát a csoport felett állását azért, hogy a csoport tagjaként közvetlenül tudjon hatni a tanulás eredményességére. Igaz, ezzel együtt le kell, hogy mondjon arról, hogy ő tisztázzon minden fölmerülő problémát; ehelyett inkább a kérdéseivel és a fölvetett szempontjaival készítheti a csoportot a problémák öntevékeny megoldására. E párbeszédben már nem annyira az lesz a beszélgetés tárgya, hogy ki mit gondol a tanártól kapott új információkról, hanem az, hogy azokkal kapcsolatban ki milyen előzetes tudást, tapasztalatot és meggyőződést hozott magával. A véleménycsere részben ezek megerősítése vagy helyesbítése lesz, részben pedig a szintetizálása. Ami ismét csak a kreatív gondolkodás sajátja, hiszen annak a lényege, hogy a látszólag össze nem tartozó dolgok közt az egyén új egység lehetőségét fedezi fel, és teremti meg. (Landau 1975:103-104)

A felnőttképzés ezzel növelheti a csoporttagok motivációs szintjét, és erősítheti bennük a felelősségérzetet a tanulás eredményességéért. Egyúttal a csoporttagok közt kialakuló kölcsönhatás fejlesztheti az együttműködés igényét, ami azután erősíti a résztvevők demokratikus magatartását, és az áttevődhet az élet másféle helyzeteire. Természetesen „demokráciát tanulni” nemcsak közvetve lehet, a tanulás alkalmazott módszere segítségével, hanem közvetlenül is, ha a tanulás tárgya a közélet problematikája lesz. Elsősorban a helyi közélet vonatkozásában, mert arról az érdekelteknek közvetlen tapasztalatuk lehet, és az érdekeltségük is magától értetődő. A demokrácia lényege a közösségi keretekben működő „önigazgatás”, amelyben az érdekeltek közösen döntenek az életüket érintő közügyekről, és felelősséget vállalnak döntésük gyakorlati következményeiért. Nyilvánvaló, hogy mennél kisebb egy lakóhely, annál inkább jöhet létre ilyen aktivitás, hiszen a problémák és a megoldásukba bevonható erők ismertek. Mennél több embert érint az együttélés, ez az ismertség annál differenciáltabb és az együttműködés igénye is sokkal gyengébb. Úgy látszik tehát, országos méretekben a közvetlen részvételt jelentő „önigazgatás” lehetetlen, azt mégis csak a választott képviselőkre kell bízni. Azok tevékenységének megalapozott megítélése és ellenőrzése azonban mégis csak feltételezi az állampolgárok demokratizmusát, egyrészt a helyi önkormányzatokkal, másrészt a demokráciához szükséges magatartásformák elsajátításával. Mik ezek? Az egyének autonóm gondolkodása és tevékenysége, mások iránt érzett toleranciája, a közöttük érvényesítendő kompromisszumkészség, a problémák megoldására vállalkozó hajlam, a kritikus gondolkodás, ami nem mások véleményének az elutasítása, hanem a tárgyilagos és árnyalt megítélése. Feltételezhető, hogy mindez olyan felnőttképzésben erősödhet meg, amely céltudatosan alkalmaz ezekre irányuló eljárásokat. És természetesen szükséges hozzá a közéletnek olyan átalakulása, amely fokozatosan számolja fel a múltból örökölt állampolgári passzivitást, amely minden közéleti probléma megoldását csak a „felsőbb szervektől” várja. Aminek az is a következménye, hogy az így alakuló helyzetek fenntartásáért, az eredmények

⁴ Tobias Brocher hivatkozott Martin Buberre, aki szerint „a felnőttoktatásban fokozottan érvényesül az az elv, hogy nem ér sokat az a pedagógia, mely a nevelőt nem változtatja meg, csak a tanítványt.” (Brocher 1975:67) Ugyanerre a következtetésre jutott M. S. Knowles is a „The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy” c. könyvében. New York. 1980.

megőrzéséért az emberek nem érzik magukat felelősnek. Sőt, a szabályokat is igyekeznek kijátszani, amennyire csak lehet.

Tény, hogy ezeknek a készségeknek a gyakorlása legjobban a helyi közéleti demokráciában lehetséges. Ha ezek országosan életképesek, akkor az országos politika sem lehet demokráciaellenes. Ahogy a házakat is alulról kezdik építeni, a demokratikus közélet is „alulról induló” kezdeményezésekkel lehet életképes. Természetesen csak akkor, ha benne a demokratikus magatartáshoz szükséges tájékozottság és magatartás kialakul, és nem válik egyes hangadók terepévé és mások kritikátlan azonosulásává. Lehetséges a demokrácia gyakorlása a civil szervezetek keretei között is, ha azok nem merülnek ki néhány ember aktivitásában és a nagy többség passzivitásában. Kérdéses, hogy a felnőttképzés milyen programokkal tud társulni ezekhez? Nyilvánvalóan csak azok lehetnek hasznosak, amelyek erőteljesen tudatosítják a résztvevőkben a demokrácia jelentőségét és a gyakorlati feltételeinek mellőzhetetlenségét.

Az ilyen irányú képzési kínálat kialakításához jó alap lehet az, amit évekkal ezelőtt a hazai Közösségfejlesztő Egyesület fejlesztett ki. Kisebb falvakban próbálták ki, és alkalmazták sikerrel. Kérdőívet köröztek, amelyben azt kérdezték, hogy a helybeli felnőttek közül ki mit szeretne tanulni, és ki mit tudna másoknak tanítani. S amikor a beérkező válaszokban találtak egyező témakört, csak össze kellett hozni az érdekelteket, és megkezdődhetett a tanítás-tanulás. Nem kellett tehát várni arra, hogy egy intézmény, egy szervezet majd tanulási alkalmakat hirdet, és várja a jelentkezőket. A helyi társadalom meg tudta szervezni önmagát. Ráadásul úgy, hogy a kezdeti kisebb arányú érdeklődés - sikeres működés esetén - önmagától szélesedett ki újabb résztvevők vonzásával. Hasonló kezdeményezés született egykor a budapesti Műszaki Egyetem ifjúsági klubjában is. A klub titkára - az azóta elhunyt Varga A. Tamás, aki később a Közösségfejlesztők Egyesületének egyik alapítója volt - kiírt egy hirdetést, amelyben jelezte, ha kisebb létszámú körök alakulnának egy-egy érdekes témakör rendszeres feldolgozására, akkor technikai eszközök és információs források kölcsönzésével segítséget kaphatnak. A hirdetmény felsorolt néhány lehetséges érdeklődési kört, hozzátéve, hogy folytassák. És néhány nap múlva hosszú sora keletkezett ennek a listának, olyan nagy volt az érdeklődés az önirányítású öntevékeny „tanulókörök” iránt. Bizonyosságául annak, hogy nem lehetetlen eltérni a képzés szokványos formáitól.

A tanítás hagyományos formájához szokott szakemberek kételkednek abban, hogy az ilyen öntevékenység eredményes lehet. Véleményük szerint a tanulás eredményessége mindig a tanítástól függ, az oktató világos és meggyőző magyarázatától. Elfogadhatatlannak tartják, hogy a súlypont a tanításról a tanulásra helyeződjen át. Elképesztő állításnak érzik, amit a világhírű amerikai pszichológus, Carl Rogers írt: „Arra a meggyőződésre jutottam, hogy kizárólag az a tanulás befolyásolja jelentősen az ember viselkedését, amely felfedezésen alapul, és amely belső igényt elégít ki... Az ilyen felfedezésen alapuló tanulást... nem lehet közvetlenül kommunikálni mások felé”. „Amikor mégis megpróbálkozom tanítással, meglepődve tapasztalom, hogy az eredmény több a semminél... Ez az eredmény azonban szerintem inkább káros, mint hasznos. Úgy tűnik, a tanítás következtében a tanított

személy elkezd nem bízni a saját élményeiben, és elnyomja az igazán fontos tanulást. Mindezek miatt úgy érzem, hogy a tanítás eredményei vagy jelentéktelenek, vagy egyenesen károsak.” (Rogers 2004) Mi Rogers javaslata a tanárok számára? Nem az, hogy mondjanak le a feladatukról, csak az, hogy értelmezzék át azt. „Serkentő légkört” hozzanak létre egy tanuló csoport számára, és tegyék hozzáférhetővé számukra azokat a forrásokat, amelyekből jobban tudják megérteni és alakítani saját tapasztalati valóságukat.

Talán érdemes lenne alaposan megvitatni, lehetséges-e egy ilyen fordulat a hazai felnőttképzésben. S ha igen, akkor mit kell tenni ennek az érdekében?

Felhasznált irodalom:

- Brocher, Tobias: Csoportdinamika és felnőttoktatás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975.
- Heller Ágnes: Életképes-e a modernitás? Latin Betűk Kiadó, Debrecen, 1997.
- Karácsony Sándor: Felnőttek nevelése. In: Új Szántás, 1948. 3-10. száma.
- Knowles, Malcolm S.: The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy. New York, 1980.
- Landau, Erika: A kreativitás pszichológiája. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975.
- Maróti Andor (szerk.): Tanulmányok és előadások a felnőttek képzéséről” c. kötetben. Nyitott Műhely, Budapest, 2005.
- Maróti Andor: A fordulat esélye a felnőttek tanulásában és művelődésében. TIT Szövetségi Iroda, Budapest, 1992.
- Rogers, Carl: Freedom to Learn for the 80's. Charles E. Merrill Publishing Company, Columbus-Toronto-London-Sidney, 1983.
- Rogers, Carl: Valakivé válni. A személyiség születése. Edge 2000 Kft., Budapest, 2004.